

اینترنت و آموزش از راه دور علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی

○ حسین پاشایی‌زاد

به روز وجود خود را اثبات می‌نماید. در این میان رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی نیز به عنوان یک رشته میان‌رشته‌ای که با فناوری اطلاعات و آموزش به صورت مستمر و گسترده سر و کار دارد از پیشرفت‌های حاصله استقبال نموده است و در کشورهای مختلف در دانشگاه‌های مجازی در مقاطع مختلف برای دانشجویان راه دور از طریق اینترنت ارائه می‌گردد. بنابراین لزوم پرداختن به این مساله و زمینه‌یابی و امکان‌سنجی آن بیش از پیش احساس می‌شود. پژوهشی که به معرفی آن می‌پردازیم به بررسی امکان‌سنجی آموزش از راه دور علوم کتابداری و اطلاع‌رسانی از طریق اینترنت در ایران در قالب سه مؤلفه: امکانات و تجهیزات گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی، سابقه و مهارت اساتید و برنامه‌های آتی این گروه‌ها می‌پردازد.

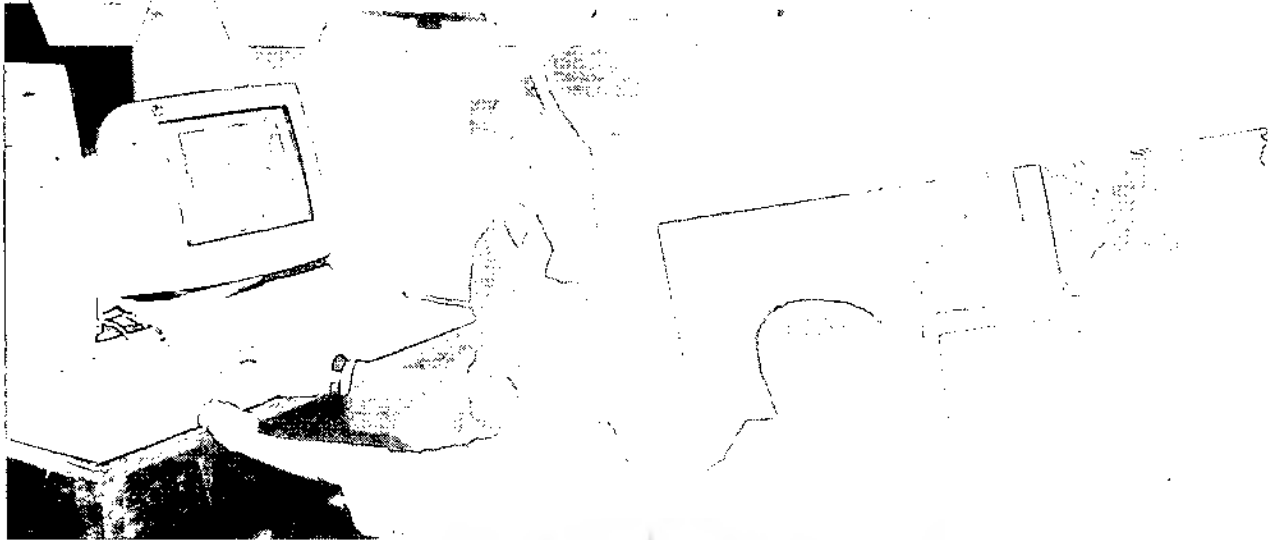
این پایان‌نامه در پنج فصل تدوین شده است. فصل اول طرح تحقیق را دربرمی‌گیرد و در آن به ارائه مقدمه، بیان مسئله، ضرورت و اهمیت تحقیق، اهداف تحقیق، پرسش‌های اساسی تحقیق، فرضیه تحقیق و تعاریف عملیاتی پرداخته می‌شود. آموزش از راه دور پدیده‌ای است که در پی تمایل فراگیران به دسترسی غیرحضور به مطالب درسی، محدودیت‌های زمانی، مکانی و مشکلات حضور اجباری و به موقع در کلاس‌های درسی بوجود آمد. با پیشرفت‌های فناوری اطلاعات و کاربرد آن در امر آموزش عالی، بعد دیگری از این نوع آموزش مطرح گردیده است. شبکه‌های کامپیوتری به ویژه شبکه جهانی اینترنت و وب جهانی (www) هم تسهیلات ویژه‌ای در این راه بوجود آورده است. در آموزش از راه دور (از طریق اینترنت) دانشجویان می‌توانند بدون مراجعه به ساختمان دانشکده یا دانشگاه در

○ عنوان پایان‌نامه: امکان‌سنجی آموزش از راه دور از طریق اینترنت کتابداری و اطلاع‌رسانی در ایران / پایان‌نامه کارشناسی ارشد
○ دانشگاه تربیت مدرس، دانشکده علوم انسانی،
تأیید شده ۱۳۸۱
○ استاد راهنما: دکتر علی شکونی
○ پژوهشگر: محمد حسن‌زاده

ما در عصری بسر می‌بریم که مشخصه اصلی آن تغییر است. شرایط اقتصادی و اجتماعی با سرعت بی‌سابقه‌ای در حال تحول‌اند. جهانی شدن اقتصاد، انفجار اطلاعات و پیشرفت‌های تکنولوژیکی از مشخصه‌های عمده آغاز قرن جدید به‌شمار می‌روند و از این روست که آموزش نیز باید خود را با این تحولات و تغییرات هماهنگ کند. آموزش عالی در اغلب مناطق جهان با بحران روبروست و چالش‌هایی نیز درباره تأثیر تکنولوژی بر دانشگاه بعنوان ابزار تغییر و تحولات اجتماعی و اقتصادی وجود دارد و آموزش از راه دور بعنوان یکی از راه‌حل‌های موجود برای روبرو شدن با چنین چالش‌هایی در نظر گرفته شده است.

آموزش از راه دور در راستای پیشرفت خود با بهره‌گیری از فناوری اطلاعاتی و آموزشی در قالب شبکه جهانی اینترنت و قابلیت‌های وب جهان گستر (www) به حدی از تکامل رسیده است که کلاس‌های اینترنتی و دانشگاه‌های مجازی به عنوان گزینه‌های جایگزین برای کلاس‌های عادی و دانشگاه‌های سنتی در نظر گرفته شده است و روز

Virtual Education

پشتیبانی شبکه‌ای، امکانات نرم‌افزاری، آموزش‌های مقدماتی، مهارت‌های ادامه تحصیل، بهبود روش‌های تهیه و انتقال، ارائه و ارزیابی مواد آموزشی، انواع آموزش مبتنی بر فناوری اطلاعات، مدیریت آموزش در عصر اطلاعات و... هم مطرح می‌شود که همه این موارد نقش موثری در بهبود کیفیت آموزش و حل مشکلات عدم حضور در کلاس‌های سنتی و ارتقای سطح روابط علمی و دانشگاهی دارند.»

همگام با سایر رشته‌ها در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی هم در دانشگاه‌های مختلف خارجی اقدام به برگزاری دوره‌های آموزشی مجازی از طریق اینترنت شده است. این امر به دلیل پیشرفت‌های فناوری و افزایش اطلاعات و نیاز به مهارت‌های بیشتر بود که کتابداران و کارمندان کتابخانه‌ها و مراکز اطلاع‌رسانی به آموزش مستمر و مادام‌العمر نیاز پیدا کردند و از طرف دیگر هم تحت فشار محیط کار و کمبود وقت بودند و نمی‌توانستند به شکل سنتی در کلاس‌ها، یا دوره‌های آموزش حاضر شوند و به تحصیل ادامه دهند که توانایی شیوه آموزش از راه دور در حل این نوع مشکلات توجه افراد را به خود جلب نمود. افزایش دوره‌های آموزشی از راه دور در سطح دانشگاه‌ها و مؤسسات آموزشی به دو علت بوده است:

الف) افزایش تعداد دانشجویانی که آموزش به این شیوه را انتخاب می‌کنند، ب) افزایش تعداد و موسساتی که آموزش از راه دور برای کتابداری و اطلاع‌رسانی را ارائه می‌دهند. محقق معتقد است که آموزش از راه دور در رشته کتابداری و اطلاع‌رسانی از جنبه‌های مختلف مفید و دارای اهمیت است این جنبه‌ها عبارتند از:

دوره‌های آموزشی دلخواه خود ثبت‌نام نمایند و در کلاس‌های مجازی بدون محدودیت زمانی و مکانی شرکت کنند و در موقع دلخواه مطالب درسی را مرور و با هم‌کلاسی‌های خود قرار کنفرانس و یا جلسه مشورتی بگذارند یا مطالب علمی جدید را در تابلوی اعلانات مجازی دوره تحصیلی جهت مطالعه و ملاحظه هم‌کلاسی‌های خود نمایش دهند یا بطور مستقیم به کتابخانه مجازی یا دیجیتال دانشگاه وارد و منابع درسی موردنیاز خود را بازیابی، مطالعه ذخیره و یا بصورت چاپی تهیه کنند. این نوع تحصیل می‌تواند مشکلات زمانی و کمبود وقت دانشجویان را برطرف نماید و امکان ادامه تحصیل و آموزش مستمر را در حین کار برای طالبان علم و تحصیل فراهم آورد.»

پژوهشگر در ادامه به سیر تکاملی آموزش از راه دور از زمانهای قدیم تا به امروز اشاراتی دارد. وی می‌نویسد: «با پیشرفت فناوری و قابلیت‌های کامپیوتر و ایجاد شبکه‌ها و به میدان آمدن سایر رسانه‌های دیداری و شنیداری تعاملی بار دیگر مفهوم آموزش بصورت دیگری تعبیر شد و صفت راه دور را به شکل دیگری برای ادامه راه برای خود برگزید. از این مرحله به بعد در دو دهه آخر قرن بیستم آموزش از راه دور، آموزش مجازی (Virtual Education)، آموزش الکترونیکی، آموزش مبتنی بر فناوری اطلاعات (IT based Education) یا آموزش وب پایه یا به عرصه اجتماع نهادند و در این مفاهیم، کلمه راه دور بیشتر ناظر بر بعد فیزیکی است که مسئله مسافت و دوری از محل تحصیل را تحت‌الشعاع قرار می‌دهد... در حیطه آموزش از راه دور علاوه بر فناوری‌های مختلف که کاربرد دارند مقوله‌هایی چون توانایی اساتید، تواناییهای دانشجویان، امکانات کتابخانه‌ای در دسترس،

- فرصت کسب و ارتقای مهارت‌ها و دانش حرفه‌ای را نه منحصر نیاز فراهم می‌آورد.

- شرایط لازم برای ادامه تحصیل به شیوه‌های سنتی را کم می‌کند و از بین می‌برد.

- دسترسی به تحصیل و یا پاسخگویی به نیاز فراگیری که قبلاً تحت فشار مشغولیت شغلی بودند و نمی‌توانستند به این کار بپردازند را افزایش می‌دهد.

- بر آزادی از محدودیت‌های کلاسی در زمان و مکان محدود و مشخص تاکید می‌کند زیرا آموزش از راه دور در مقابل مکان و زمان متغیر در «هر کجا و هر زمان» چه در سر کار و چه در منزل انعطاف‌پذیر و زمان آموزش با نیازهای اشخاص انطباق‌پذیر است. برای کارمندان کتابداری و اطلاع‌رسانی و کسانی که در نقاط دور از محل تحصیل زندگی می‌کنند و راه دیگری برای ادامه تحصیل ندارند امکان این کار را فراهم می‌آورد.

- و بالاخره برای تمامی کسانی که نمی‌توانند در دانشگاه‌های سنتی به هر دلیلی تحصیل کنند فرصت تحصیل بوجود می‌آورد.

وی در ادامه به ذکر تجربیات سایر کشورها در این زمینه می‌پردازد. آموزش از راه دور از طریق اینترنت در ایران برگزار نمی‌گردد هرچند که تلاشهایی از طرف اشخاص و دانشکده‌هایی صورت گرفته است ولی به شکل رسمی انجام نمی‌پذیرد، اما پرداختن به این کار و در نتیجه ایجاد چنین دوره‌هایی می‌تواند پیشرفت‌هایی را از لحاظ آموزشی از بعد دسترسی به مطالب درسی، حذف محدودیت‌های زمانی و مکانی کلاس‌ها و ایجاد امکان تبادل نظر علمی بین اساتید و دانشجویان و... موجب شود. در این راستا لازم است امکانات، شرایط و برنامه‌های آتی برای برگزاری این دوره‌ها مورد تحقیق و بررسی قرار گیرد. بررسی امکانات موجود در دانشگاه‌هایی که چنین دوره‌هایی را برگزار می‌کنند می‌تواند تجربه و نتایج تلاش‌های آنان را در قالبی منسجم در اختیار مدیران و برنامه‌ریزان بگذارد که با تطبیق امکانات، تسهیلات، منابع و دوره‌های برگزار شده آنها با امکانات موجود در دانشگاه‌های داخلی کشور و تعیین میزان آمادگی و توانایی دانشگاه‌های مورد بررسی برای برگزاری دوره‌های مشابه می‌توان دورنمای بهره‌گیری از آموزش از راه دور از طریق اینترنت را در ایران مشخص کرد. در این راستا بررسی سه عامل در قالب زیربخش‌های مخصوص به خود به عنوان زمینه برگزاری دوره‌های آموزش از راه دور در کتابداری و اطلاع‌رسانی در نظر گرفته شده است:

- امکانات و تجهیزات گروه‌ها

- سطح دانش و تجربیات اعضای هیات علمی گروه‌ها

- اهداف و برنامه‌های آتی گروه‌ها در مورد آموزش از راه دور.

پژوهشگر درباره ضرورت و اهمیت این تحقیق می‌نویسد: «با توجه به اینکه آموزش از راه دور از طریق اینترنت در دو دهه آخر قرن

بیستم رواج پیدا کرده است. نتیجه خوبی در رشته‌ها و کشورهای مختلف داشته است و مقوله آموزش را از یاددهی (آموزش) به یادگیری (فراگیری) تغییر داده است. با این حال در ایران تاکنون عملی نشده است. به همین دلیل انجام تحقیق در این زمینه جهت سنجش امکانات گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی ضروری به نظر می‌رسد.» وی اهداف تحقیق را

۱ - مطالعه شرایط و امکانات لازم برای برگزاری دوره‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی از طریق اینترنت.

۲ - سنجش امکانات و شرایط موجود در گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی کشور با وضعیت و شرایط فوق و نتیجه‌گیری نهایی مبنی بر اینکه آیا زمینه ایجاد این نوع آموزش در گروه‌های مورد نظر وجود دارد یا خیر ذکر می‌کند.

پرسش‌های اساسی تحقیق عبارتند از:

۱ - برای برگزاری کلاسها از طریق اینترنت چه امکانات و تجهیزاتی لازم است؟

۲ - اعضای هیات علمی برای اقدام به برگزاری دوره‌ها از طریق اینترنت به چه مهارت‌هایی نیاز داشته و در این زمینه از چه مهارت‌هایی برخوردارند؟

۳ - گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های ایران از نظر امکانات در چه شرایطی هستند؟

۴ - اعضای هیات علمی گروه‌ها در چه سطحی از مهارت برای تدریس از طریق اینترنت قرار دارند؟

۵ - برنامه‌های آینده گروه‌ها در رابطه با برگزاری دوره‌های آموزش از راه دور از طریق اینترنت چیست؟

فرضیه‌های تحقیق نیز عبارتند از:

۱ - بیش از ۵۰٪ گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی داخل کشور

شرایط برگزاری دوره‌های از راه دور را ندارند.

۲ - بیش از ۵۰٪ اساتید کتابداری و اطلاع‌رسانی سابقه برگزاری کلاس‌های Online نداشته و تا به حال به این موضوع نیز نپرداخته‌اند.

۳ - اکثر گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی نسبت به پرداختن به آموزش کتابداری و اطلاع‌رسانی از راه دور مردد هستند.

فصل دوم مربوط به مرور ادبیات و پیشینه‌های تحقیق است. در این فصل ابتدا به نظام‌های آموزشی مبتنی بر فناوری اطلاعات اشاره شده سپس به تشریح طرح‌های آموزشی مبتنی بر فناوری اطلاعات پرداخته می‌شود. همچنین پژوهشگر در این فصل به پیشینه‌های مربوط به موضوع اشاره کرده و سپس مسائل موجود بر سر راه آموزش Online (پیوسته)، ویژگی‌های خاص آموزش از راه دور، فراگیران در عصر اطلاعات توسعه برنامه‌های آموزشی، توسعه دوره‌های آموزشی، انتخاب رسانه‌های آموزشی، اداره امور دانشکده، مدیریت دانشجویی در دوره‌های از راه دور و آموزش از راه دور در کتابداری و اطلاع‌رسانی را بیان

می‌کند.

درصد از اعضای هیات علمی از سابقه و مهارت موردنظر برای اقدام به آموزش از راه دور در این تحقیق را داشته‌اند و ۵۲/۵ درصد فاقد این مهارت‌ها و شرایط بوده‌اند. مؤلفه سوم تحقیق (اهداف و برنامه‌های آتی گروه‌ها) که ناظر بر چشم‌اندازهای آتی گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی در رابطه با مسئله آموزش از راه دور این رشته بود معلوم شد که ۹۱/۸ درصد گروه‌ها هیچ برنامه‌ای در مورد پرداختن به آموزش از راه دور ندارند.

پژوهشگر در آخر پیشنهاداتی نیز برای تحقیقات آتی ارائه کرده است. همچنین این پایان‌نامه دارای چکیده فارسی و انگلیسی، پرسشنامه و فهرست مآخذ می‌باشد.

نقد و نظر

در پایان می‌توان به نکاتی درباره این پایان‌نامه اشاره کرد. اولین نکته عنوان پایان‌نامه است که چنان‌گویا به نظر نمی‌رسد. نکته دوم مربوط به روش تحقیق است. پژوهشگر روش این پژوهش را پیمایش واقعیت‌نمایی نامیده است که نگارنده در کتاب‌های روش تحقیق چنین اصطلاحی را تا به حال ندیده است. نکته سوم مربوط به جامعه آماری پژوهش است که گروه‌های دانشگاه پیام نور و دانشگاه آزاد را منظور نکرده است و خود پژوهشگر محترم از آن به عنوان محدودیت تحقیق یاد کرده است ولی هیچ دلیلی برای عدم درج آنها نیآورده است و بالاخره نکته چهارم مربوط به نحوه ارائه یافته‌هاست که همگی بصورت نمودار ستونی آورده شده‌اند در حالی که با توجه به محدودیت جامعه و سؤالات پژوهش (پرسشنامه) پژوهشگر می‌توانست تعداد پاسخ‌دهندگان را به تفکیک هر گروه و نیز مرتبه علمی پاسخ‌دهندگان و سایر متغیرها مشخص کند.

فصل سوم پژوهش مربوط به روش تحقیق است. روش تحقیق در این پژوهش پیمایشی واقعیت‌نمایی است. بدین صورت که ابتدا مجموعه‌ای از موارد به عنوان واقعیت‌های امکان‌برگزار آموزش از راه دور از طریق اینترنت برای کتابداری و اطلاع‌رسانی شناسایی و با استفاده از متون خطمشی‌ها و راهنماهای دانشگاه‌های ارائه دهنده دوره‌های مشابه تعیین گردیده است سپس با استفاده از پرسش‌نامه نظرات اساتید گروه‌های کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی جمع‌آوری و مورد تجزیه و تحلیل قرار گرفته است. جامعه آماری این پژوهش شامل اعضای هیات علمی ۱۸ گروه کتابداری و اطلاع‌رسانی دانشگاه‌های دولتی غیر از پیام نور می‌باشد. ابزارهای گردآوری پژوهش جستجوی متون و اینترنت و نیز پرسشنامه بوده است. برای تجزیه و تحلیل اطلاعات در قسمت توصیفی از نرم‌افزار Excel (برای رسم نمودارها) استفاده شده و در قسمت تحلیلی نیز از آمار، ضریب همبستگی پیرسون استفاده شده و داده‌ها از طریق نرم‌افزار آماري SPSS تحلیل شده‌اند.

در فصل چهارم یافته‌های تحقیق در قالب چندین نمودار و یک جدول ارائه گردیده‌اند. فصل پنجم نیز به تفسیر داده‌ها و نتیجه‌گیری می‌پردازد. تجزیه و تحلیل نتایج نشان داده که مؤلفه‌های تشکیل‌دهنده مسئله (امکانات گروه‌ها، سابقه و مهارت اساتید و برنامه‌های آتی گروه‌ها و اساتید) از وضعیت متفاوتی برخوردار است. در مورد مؤلفه اول (امکانات و تجهیزات گروه‌ها) ۵۴/۱۷ درصد گروه‌ها امکانات زیربنایی موردنظر تحقیق حاضر برای اقدام به برگزاری کلاس‌های اینترنتی را داشته‌اند و ۴۲/۸۶ درصد فاقد این امکانات بوده‌اند. در مورد مؤلفه دوم (سابقه و مهارت اساتید) ۴۷/۵